

Пищуліна О. М.,
канд. соц. наук, старш. наук. співроб., держ. упр.,
завідувач відділу соціальної політики,
Національний інститут стратегічних досліджень

МАЙБУТНЄ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ — В ПОШУКАХ НОВОЇ МОДЕЛІ

Стаття присвячена розгляду проблеми кризи сучасної європейської моделі соціальної держави, її причини та наслідки. З'ясовується можливість усунення кризисних проявів в рамках діючої суспільної моделі або необхідність виходу за рамки даної моделі і перехід до використання принципово нових методів управління.

Статья посвящена рассмотрению проблемы кризиса социального государства, его причины и последствия. Выясняется возможность устранения кризисных проявлений в рамках действующей социальной модели или необходимости выхода за рамки данной модели и переход к использованию принципиально новых методов управления.

The issue of crisis of the welfare state, their reasons and consequences are observed. Paper examine that the time is now ripe for a radical reassessment of the Welfare State and seeks to assess the threat posed to modern welfare states by globalization change.

Ключові слова. Криза соціальної держави, європейська соціальна модель, соціальна політика, глобалізація.

Ключевые слова. Кризис социального государства, европейская социальная модель, социальная политики, глобализация.

Key words. Crisis of the welfare state, European social models, social policy, globalization.

Вступ. Соціальна політика провідних західноєвропейських країн наприкінці ХХ століття, в наслідок соціальних, політичних та економічних перетурбацій у Західній Європі, опинилась в епіцентрі змін. Так, уже з середини 70-х років ХХ ст. почали звучати висловлювання про зниження довіри до соціальної держави та її здатності ефективно проводити внутрішню та зовнішню політику. Ефективність усієї системи соціального регулювання, що склалась у розвинутих країнах Заходу, було поставлено під питання. Багато плюсів обернулись на мінуси. Європейська модель соціальної держави вступила в кризу, результат якої не усвідомлено [3].

Постановка завдання. У цих умовах дискусії про соціальну державу актуалізували проблему формування нової моделі соціальної держави, що враховує критичний дискурс, що склався.

Результати дослідження. Для виявлення масштабів кризи соціальної держави, а також для визначення шляхів подолання сучасних проблем важливе методологічне значення має аналіз характеру кризи. Питання постає в тому, чи можливе усунення кризових проявів у рамках діючої суспільної моделі, яка використовує притаманні їй традиційні механізми або необхідно вийти за межі даної моделі та перейти до використання принципово інших методів управління з метою забезпечення нової рівноваги системи.

Серед політиків та науковців почалась активна критика соціальної держави з різних методологічних позицій (П. Розанваллон, Л. С. Мамут, О. Тофлер, Б. Вехнер, Г. Брант, Ф. Хайек, Г. Риттер, К. Пирсон, Г. Габечманн, В. П. Милецкий та ін.). Проблеми кризи соціальної держави в останні два десятиріччя присвячено навіть біль-ше праць у порівнянні з попередніми періодами. Критика наразі спрямована як на практику держави загального добробуту, так і на її теоретичні й ідеологічні основи. На думку західних дослідників в основі процесів, що є причиною загострення проблем соціальної держави, лежать циклічність та нерівномірність економічного розвитку,

вплив на економіку та соціальну сферу зовнішніх та внутрішніх факторів. Спрямованість держави загального добробуту на забезпечення єдиного для всіх членів суспільства рівня життя, що постійно підвищується, стикнулася з економічними, демографічними і цивілізаційними обмеженнями, а також кризою механізмів страхування.

Деякі дослідники стали говорити про необхідність перегляду та реформації її економічної сутності. Інші навпроти, вважають життєво важливою таку державу, тому що тільки вона може виступати гарантом соціального захисту громадян. У загальних висновках основна критика сучасної моделі соціальної політики Заходу пов'язані з тим, що:

— не тільки нарощування, а й збереження сучасної системи державної підтримки, що здійснюється за рахунок перерозподілу ресурсів через державний бюджет та цільові соціальні бюджети, чреваті фінансовим крахом держави, особливо в умовах фінансової та економічної кризи;

— тягар соціальних відрахувань, що постійно зростає, стає надмірним для підприємців та робітників, які вимушені сплачувати все більшу ціну за соціальну впевненість, проте не за конкретні послуги, які реально необхідні;

— соціальні відрахування за обов'язковими видами страхування, відображаються на собівартості продукції, у наслідок чого остання суттєвим чином дорожчає і стає все менш конкурентоздатною на світовому ринку;

— підвергається сумніву ефективність системи перерозподілу благ, що склалася; солідарний принцип системи соціального страхування втрачає свою універсальність і перестає бути ефективним для цілого ряду ризиків.

Унаслідок розгорнутої критики в країнах Західної Європи розпочалась суттєва перебудова соціальної політики, що вочевидь буде тривати не одне десятиріччя. Ця перебудова відбувається нерівномірно і не синхронно по окремим країнам, проте протягом поглиблення інтеграційних процесів буде набувати все більш загальних рис на всьому просторі Євросоюзу [2]. Особливістю сучасної перебудови, сутність якої полягає в раціоналізації фінансового забезпечення соціальних зобов'язань, є комплексне охоплення практично всієї соціальної сфери. Зміни відбуваються у принципах медичного страхування, соціальної підтримки осіб з низькими доходами, допомоги при працевлаштуванні, додаткових виплат на підприємствах тощо.

Одним з проявів сучасної кризи суспільного устрою є стрімке прискорення процесу «демонтажу соціальної держави» [10]. Перші відповіді — скорочення бюджетів, скорочення соціальних допомог, заморожування заробітних плат, підйом пенсійного віку. Процес демонтажу соціальної держави з різною інтенсивністю йде вже кілька десятиріч, та в останні роки отримав потужний імпульс у вигляді економічних та політичних кроків з «відновлення фінансової стабільності», «скорочення бюджетного дефіциту», «оздоровлення економіки» тощо. В підтвердження тези про демонтаж соціальної держави дослідники висувають наступні ознаки:

1. Перехід влади від соціал-демократичних до ліберальних та консервативних сил. Ця тенденція є принципово важливою, тому що ці сили, пануючи у політичному просторі, проводять ідею про те, що соціальна держава стає «занадто обтяжливою» для економіки. Як наслідок, проголошується необхідність скорочування соціальних витрат, зменшення ступеню втручання держави в економіку, а за можливості заміна соціальної держави вільною конкуренцією та ринком як інструментом забезпечення добробуту.

2. Розрив між реальними потребами та рівнем добробуту, що забезпечується державою в процесі перерозподілу, викликав масове незадоволення і низку соціальних дій, спрямованих проти такого стану речей: страйки, зниження довіри до держави тощо.

3. Деконструкція соціальних прав, декласування та перехід до маргінального стану безробітних. Руйнування соціальної тканини означає зникнення вертикальних зв'язків між прошарками суспільства.

4. Посилення нерівності та гетерогенність.

5. Має прояв закономірність — чим вище статус та дохід людини, тим менше ця людина має бажання бути прив'язаною до держави. Отримавши свою порцію добробуту, людина прагне відокремитися від держави, яка потребує від неї допомоги менш успішним громадянам.

Як відомо, головний ідеологічний вектор змін було задано так званою «неоконсервативною/неоліберальною хвилею», яка народилася у середині 70-х років ХХ століття, коли закінчився період високих темпів зростання західної економіки і країни Західної Європи вступили в полосу несталого розвитку. Неолібералізм став закономірною реакцією на кризу кейнсіанських методів управління економікою, наростання соціально-економічних складностей, складовою частиною яких стала криза соціальної держави. В цьому плані показовим є досвід вирішення гострих соціально-економічних проблем у 80-ті роки у Франції, який продемонстрував, що модель соціальної держави, яка склалася у 60—70 роки, потребує серйозних коректив. Так, після перемоги на президентських виборах і проведення дострокових парламентських виборів у 1981 році Ф. Міттеран спробував реалізувати амбіційну програму, яка містила основний набір традиційних соціалістичних ідей: широку націоналізацію, активне втручання держави в управління економікою, поширення прав трудящих на виробництві тощо. Однак результати були протилежні очікуванім. Зросла інфляція, зріс дефіцит зовнішньої торгівлі, зросла кількість страйків. Після чергових парламентських виборів до влади знов прийшов правий уряд, згорнувши програму соціалістів. Враховуючи приклад Франції урядами інших західноєвропейських країн було обрано шлях неоліберальних реформ [9].

Певною мірою соціальна держава стала антиподом неолібералізму, основним об'єктом його критики [9]. Головною мішенню монетаристської політики, починаючи з 1980-х років, стали соціальні витрати держави — один з основних джерел дефіцитів державних бюджетів. У той же час робилась ставка на максимальне розповсюдження ринкових сил, зажатих, на думку adeptів ліберальної доктрини, надмірною бюрократизацією суспільства та надмірним втручанням держави. Звідси випливає курс на зменшення податкового тягаря, дерегулювання ринку праці, «згортання» соціального захисту найманого працівника тощо.

Монетаризм допоміг вирішити певні економічні проблеми — зменшити інфляцію, створити умови для технологічної перебудови економіки, відновити економічне зростання та створити нові робочі місця. Проте поряд з цим, неоліберальна стратегія показала свою обмеженість, вона не стала панацеєю для суспільства. Так, на думку доктора економіки Дипломатичної академії світу при ЮНЕСКО Євгена Гільбо, «соціальна практика швидко виявила глибоку антигуманність цієї ідеології. Наступ Рейгана, Тетчер і Буша на «велфер» — допомогу для бідних, боротьба Горбачова з «великим собесом», «лібералізація» економік розвинутих країн різко збільшили кількість бідних. Зростання норми експлуатації та скорочення споживання значної частини населення світу породило формально оптимістичні показники економічного зростання для низки країн, а в реальності відображає лише процес перерозподілу капіталів на користь заможних у світовому масштабі і роздування пузиря фіктивного капіталу» [4]. На думку Дж. Гелбрейта, «імпульс до конкуренції, лібералізації, приватизації і відкритому ринку капіталів на практиці підірвало економічні перспективи для багатьох мільйонів з найбільш знедолених людей світу».

Отже, зворотною стороною «Вашингтонського консенсусу» стала зростаюча нестабільність, зростання нерівності та соціальна ерозія суспільства [11]. Саме тому, на думку французького політолога П. Розанваллона, мода на ідеологію, яка зводить державу до мінімальних меж, пройшла вже на початку 1990 років і попит

на державу почав відновлюватися [7, с. 13]. Проте, дослідник відмічає, що «неоконсервативна хвиля» отримала могутню підтримку зі Сходу внаслідок руйнування комуністичної системи.

Серед дослідників існують різні погляди на причини сучасного тиску на систему соціальної політики, проте вони згодні в тому, що людство стикнулось з кінцем держави загального добробуту у тому вигляді, у якому вона досі існувала [15].

Достатньо навести кілька висловлювань відомих західних економістів та політологів. Так, зокрема Джуліано Бонолі вважає, що майбутнє держави загального добробуту знаходиться під питанням: *«по всій Європі головною темою сучасної соціальної політики є демонтаж держави загального добробуту. Існує загальна згода в тому, що соціальне законодавство останніх років прагне зменшити частку держави в соціальному забезпеченні»*. Як вважає Дж. Бонолі, на неї діє чотири основних фактори: *глобалізація, тенденція до зниження податків, неоліберальна економічна політика та дилема «квадратури кола» соціального забезпечення*. Баланс між державою та ринком у задоволенні людських потреб (пенсійного забезпечення, охорони здоров'я, освіти) зсуваються в бік ринку, і таким чином, «у зворотній бік обертається тенденція, що домінувала в соціальній політиці у післявоєнні роки» [14].

На думку Еспринг-Андерсена, «існує дві причини, чому існуючі соціальні стандарти ставляться під питання по всій Європі. Перша полягає в тому, що сучасне статус-кво важко підтримувати, враховуючи демографічні та фінансові умови. Друга — в тому, що самий цей статус-кво виглядає застарілим і погано відповідає наступним великим викликам» [13].

Поява «індивідуалізованого суспільства», за висловленням З. Баумана [1], супроводжується розповсюдженням влади споживацької ідеології, посиленню загальної неоліберальної тенденції відривати економіку від суспільства та приватизувати соціальне. Сьогодні ми спостерігаємо, що суспільству нав'язується перехід від соціальної солідарності до посилення індивідуалізму, та від ідеї соціальної єдності до ідеї економічної конкуренції.

Виникає питання чому еліти погоджуються на демонтаж соціальної держави? На думку дослідників, до цього їх підштовхує економічна реальність, зокрема соціальна держава більше не відповідає сумі технологій та економічному підґрунтю сучасного суспільства. До того ж, наразі, відсутня концепція побудови соціальної структури, яка б відповідала новій технологічній реальності. **Причинами демонтажу соціальної держави називають перехід від індустріального до постіндустріального типу суспільства сервісу, що має прояв у наступних тенденціях:**

Перерозподіл багатства сучасного суспільства на користь власників постіндустріальних фірм. Так, у США доходи найманих працівників, дрібних підприємців індустріальної сфери та традиційних послуг, малокваліфікованих робітників у порівнянні з 70-ми роками минулого століття, не зросли, проте доходи постіндустріальної сфери складають третину ВВП США. За розвитком технології відбувається руйнація основних класів індустріального суспільства та заміщення їх новим класом. Так, у США тільки 1 % мільонерів отримали свої статки в спадщину, а в загальному списку їх 12 %. Інші мільярди у першому поколінні зробили свої мільярди на інноваціях. Проте нові постіндустріальні бізнеси, не дивлячись на мільярдні обороти, занадто елітарні та не потребують великої кількості виконавців.

Зменшення темпів створення нових робочих місць. Постіндустріальні технології майже не створюють нових робочих місць. Менше робочих місць створюють і індустріальні галузі. Зростання автоматизації призвело до скорочення потреби в робітниках на одиницю продукції приблизно в 100 разів за останні 40 років. Скорочується частка «простих робочих місць», а нові більш складні потребують від персоналу високої професійної підготовки, що супроводжується виникненням ве-

ликої різниці між групами працюючих за інтенсивністю та тривалістю праці, його творчому компоненту, за розміром заробітної плати, а також за частотою та видам соціальних ризиків. На зміну масовим індустріальним видам професійної діяльності, для яких застосовувались усереднені імовірні характеристики соціальних ризиків, приходять вузькоспеціалізована праця, що потребує більш точного врахування специфіки ризиків виробничої діяльності.

Різке зростання масового безробіття та її довготривалий характер. Високий рівень безробіття, та її несприятлива структура (більше 60 % довготривалого безробіття) зберігається у більшості країн протягом останніх десятиріч, що призвело до перегляду одного з головних постулатів соціальної держави — політики «повної зайнятості» та ведення терміну «природного відсотку безробіття». Так, згідно доповіді МОП «Глобальні тенденції зайнятості 2011 року: проблеми відновлення робочих місць», 55 % підвищення глобального безробіття в період між 2007 і 2010 роками відбулося в розвинених країнах та регіонах Європейського Союзу, в той час, як цей регіон нараховує лише 15 % світової робочої сили. «Незважаючи на різке відновлення темпів економічного зростання у багатьох країнах, офіційне глобальне безробіття складало 205 млн людей у 2010 році, практично не змінившись з 2009 року, та на 27,6 млн більше, ніж напередодні глобальної економічної кризи у 2007 році. МОП прогнозує глобальний рівень безробіття у 6,1 %, що еквівалентно 203,3 млн безробітних протягом 2011 року» [6]. *Доповідь МОП відмічає, що високий рівень глобального безробіття різко контрастує з високим рівнем ключових макроекономічних показників, таких як реальний глобальний ВВП, витрати на особисте споживання, валові вкладення в основні фонди та об'єми світової торгівлі у 2010 році. Простір маневру держави обмежується дилемою: «або боротьба з бідністю, або безробіття». Впровадження гнучкості ринку праці фактично означає зняття ризиків з держави та економіки і перекладання їх на громадян [15].*

Комерціалізація та зниження якості освіти. Зникає необхідність у безкоштовній освіті, освіта стає особистою справою кожного. Наразі освіта швидкими темпами комерціалізується. У Європі вже точаться розмови про необхідність покінчити з державною системою освіти та ввести комерційну. Найближчим часом системи умовно-безкоштовного формування та підвищення кваліфікації залишаться лише в межах кількох зацікавлених корпорацій.

Збереження доступу до якісної освіти лише до заможних дозволить законсервувати, стабілізувати та виключити з конкурентної боротьби тих представників нового класу, хто встиг увійти до нього на базі рівного доступу до освітянських ресурсів. Усвідомлюючи цінність ресурсу освіти в новому суспільстві, як джерела влади, еліти сьогодні зацікавлені в обмеженні доступу до нього для дітей з бідних сімей.

Зникає необхідність у системі соціального забезпеченні, особливо у старості. Це забезпечення планується звести до забезпечення витрат на поточні потреби.

Ускладнення доступу до системи охорони здоров'я для представників бідних прошарків населення. У найбільшій ступені це торкнулось США, де 25 % населення фактично не мають доступу до охорони здоров'я. Україна також готова виступити піонером у цій реформі. В Європі на шляху реформаторів стоять інтереси добре організованої лікарської корпорації та спротив громадянського суспільства. Тому перспективи реформи охорони здоров'я поки не з'ясовані.

Отже постіндустріальна економіка та глобалізація призвели до конкуренції між національними соціальними державами і поставила під питання існування «європейської соціальної моделі» у вигляді соціального ринкового господарства. Під впливом глобальних змін кожна держава повинна була адаптувати свою соціально-економічну модель і модернізувати соціальну державу в неоліберальному напрямку [5]. Як наслідок, ми спостерігаємо **процес нівелювання національної моделі держави та розмивання національного суверенітету.**

У цьому контексті стає очевидною головна думка роботи Ю. Хабермаса «Постнаціональна констеляція і майбутнє демократії» [8], яка полягає в тому, чи здатна будь-яка держава уникнути насильницького прийняття соціальної моделі, що нав'язується пануючим глобальним економічним режимом». Як пише Ю. Хабермас, «владу можна демократизувати, проте гроші — ні» і «гроші заміщують владу». Під тиском глобальних ринків національні уряди втрачають здатність впливати на економічні цикли, у наслідок чого залишається мало можливостей для ефективної внутрішньої політики. Нівелювання національної моделі держави призводить до наслідків, що мають невтішні перспективи для кейнсіанської моделі соціального забезпечення — попередній соціальний компроміс, що існував після Другої світової війни — зруйновано. Європейські країни більше не мають ресурсів, що необхідні для підтримки попередньої соціальної моделі, а тому виникає споконвічне питання, яким чином поєднати дію ринків та соціальний вимір, особливо по відношенню до національного багатства. Доки ще питання це залишається відкритим.

Висновки. Тим не менш, необхідно відмітити, що поширена критика зовсім не означає історичної вичерпаності моделі соціальної держави, тому що в жодній країні вона ще не була достатньо реалізована. Не дивлячись на те, що в теорії соціальної держави часто протиставляється ліберальній державі, на практиці ці категорії далеко не завжди можуть розглядатися як альтернативні. Навіть така типова «ліберальна» держава, як США реалізує потужніші національні соціальні програми. Як цілком слушно відмічає М. Арагон, сучасна соціальна держава не може безпосередньо вести полеміку з «не соціальним», а вимушена робити це по відношенню сама до себе. Її криза бачиться не як проблема «бути чи не бути» а як необхідність реформування, модифікації і вдосконалення [12, с. 24].

При цьому ототожнювання багатьма авторами соціальної моделі держави з лівими політичними силами, а ліберальної або неоліберальної — з правими, є явним спрощенням, оскільки з одного боку, недостатньо точно відображає історію появи і розвитку соціальної держави, а з іншого, часто підміняє науковий аналіз ключової проблеми ефективності суспільної діяльності сучасної інтервенціоністської держави використанням ідеологічних кліше.

Література

1. Бауман З. Индивидуализированное общество. Пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2005. – 390 с.
2. Витте Л. Європейська соціальна модель і соціальна згуртованість: яку роль відіграє ЄС. – К.: Заповіт, 2006. – 44 с.
3. Гідденс Е. Майбутнє європейської соціальної моделі. – К.: Заповіт, 2006. – 56 с.
4. Гильбо Е. Крах неоконсерватизма и неоглобализма // Российская Федерация сегодня. – 2004. – № 6.
5. Крашенинникова В. Блеск и нищета неоконсерватизма // Россия в глобальной политике. – Т.3. – № 5. – 2005. – С. 66.
6. МОП: Глобальні тенденції зайнятості 2011 р.: Проблема відновлення робочих місць (Женева, 2011 р.) Department of Communication and Public Information International Labour Organization 4 route des Morillons, 1211 Geneva 22, Switzerland: www.ilo.org
7. Розалваллон П. Новый социальный вопрос (переосмысливая государство всеобщего благосостояния). — М. : Ad Marginem, М., 1997.
8. Хабермас Ю. Постнациональная констелляция и будущее демократии Логос. – М., 2003. – № 4/5 – С. 105– 152 (Habermas J. The Postnational Constellation. Political Essays. Transl. by Max Pensky. Cambridge: The MIT Press. 2001).
9. Федоров С. М. Социальная политика во Франции в последней четверти XX – начале XXI века (Занятость, трудовые отношения, социальное обеспечение). Дис. канд. полит. наук: 23.00.02. Москва, 2006 – 273 с. РГБ ОД, 61:06-23/210.
10. Чулицкая Т. Демонтаж государства всеобщего благосостояния // Палітычна сфера. – № 4. – 2005. – С. 61—67.

11. Шумилов М. М. Социальные последствия глобализации, // CREDO NEW Теоретический журнал, 2007 Электронный ресурс [Режим доступа] [http://credonew.ru/content-view/643/59/](http://credonew.ru/content/view/643/59/)
12. Aragon M. Los problemas del Estado Social // Sistema. – Madrid, 1994. – № 118/119. p. 24.
13. Esping-Andersen, Gosta. «Towards a Welfare State for the XXI Century». Paper for «European Social Services Conference», Barcelona, 5 June 2002.
14. Bonoli, Giuliano, Vic gGorge and Peter Taylor-Ggooby. European Welfare Futures. Towards a Theory of Retrenchment. Cambridge: Polity Press., 2000.
15. Marek Kwiek The Future of the Welfare State and Democracy: the Effects of Globalization from a European Perspective E. Czerwinska-Schupp (ed.). Values and Norms in the Age of Globalization. Frankfurt and New York: Peter Lang. 2007. pp. 147– 172.

Стаття надійшла до редакції 08.06.2011 р.

УДК 330.59:364.3-262.2 (470+571)

Бобков В. Н.,
д-р экон. наук, проф.,
Всероссийский центр уровня жизни, г. Москва

НЕРАВЕНСТВО МАТЕРИАЛЬНЫХ УСЛОВИЙ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ РОССИИ

В статье представлены результаты исследования неравенства распределения населения по материальным условиям жизни. Показано, что совместное распределение населения по доходам и жилищи позволяет усовершенствовать инструментарий изучения неравенства материальных условий жизни и дать более обоснованную оценку структуре российского общества по уровню материального достатка по сравнению со структурой, получаемой на основе распределения населения по доходам. Полученные результаты позволяют выработать обоснованную социальную политику по снижению уровня бедности и социально-экономического неравенства.

У статті представлено результати дослідження нерівності розподілу населення за матеріальним умовам життя. Показано, що спільний розподіл населення за доходами і житлу дозволяє удосконалити інструментарій вивчення нерівності матеріальних умов життя і дати більш обґрунтовану оцінку структурі російського суспільства за рівнем матеріального достатку в порівнянні зі структурою, одержуваної на основі розподілу населення за доходами. Отримані результати дозволяють виробляти обґрунтовану соціальну політику щодо зниження рівня бідності та соціально-економічної нерівності.

The article presents the results of a study of inequality of population distribution in the material conditions of life. It is shown that the joint distribution of population by income and housing can help improve learning tools inequality of material living conditions and give a more informed assessment of the structure of Russian society in terms of material wealth compared with the structure obtained on the basis of income distribution. The obtained results allow us to produce a reasonable social policy for poverty reduction and socioeconomic inequality.

Ключевые слова. Доходы, жилищная обеспеченность, нормативные потребительские бюджеты, стандарты жилищной обеспеченности, бедные по доходам и жилищи, бедные по доходам, бедные по жилищи, низко обеспеченные, ниже среднего уровня материальной обеспеченности, средне обеспеченные, высоко обеспеченные.

Ключові слова. Доходи, житлова забезпеченість, нормативні споживчі бюджети, стандарти житлової забезпеченості, бідні по доходах і оселі, бідні за доходами, бідні по житлу, низько забезпечені, нижче середнього рівня матеріальної забезпеченості, середньо забезпечені, високо забезпечені.

Key words. Income, housing, statutory consumer budgets, standards of housing provision, poor income and housing, poor income, poor for housing, low supply, below the average level of material security, medium security, good secured.